

EPIGRAMI JANA PANNONIUSA (IVANA ČESMIČKOGA) I PJESNIK MARCIJAL*

U pjesničkom opusu Jana Panonija epigrami zauzimaju važno mjesto ne samo zbog pjesničke vrijednosti nego i zbog svoga relativno velikog broja. U svom izdanju cjelokupnih djela Panonijevih Teleki¹ je objavio dvije knjige epigrama, prvu sa 386, a drugu sa 24, ukupno 410 epigrama. Od toga treba odbiti 3 epigrama, koji ne potječu iz njegova pera², tako da ih ostaje 407. Dodamo li tome 23 epigrama iz izdanja Abelova³, ukupno ih ima 430 sa 2.415 stihova. Najviše ih je spjevano u elegijskom distihu (371) i u falečkom hendekasilabu (43). U heksametru je sastavljeno devet epigrama, u holijambima dva (I 227⁴ i I 304), u jampskim senarima dva (I 7 i I 115), u jampskoj epodi jedan (I 41), u manjem asklepijadeju jedan (I 344) i u safičkoj strofi jedan (II 24). Po broju stihova najbrojniji su, kao što je prirodno, epigrami od dva (135) i od četiri stiha (103). Epigrama od 6 stihova ima 63, a od osam stihova 41, dok su oni s više od osam stihova znatno rjeđi. Preko 30 stihova nalazimo samo u četiri epigrama, a najdulji ima čak 42 stiha. To je epigram II 5, sastavljen u falečkim hendekasilabima, kojim se pjesnik opršta s Varadinom polazeći u Pečuh da preuzme tamošnju biskupsku stolicu.

Da je Panoniju u oblikovanju epigrama uzorom bio nenadmašeni majstor epigramske poezije, rimski pjesnik Marcijal, trebalo bi pretpostaviti i bez uvida u njegove stihove. Kako je editio princeps Marcijalovih epigrama tiskana istom god. 1470. u Rimu, Panonije se u svojim mladim danima, kad je sastavio većinu svojih epigrama, nije mogao služiti tiskanim izdanjem, nego samo rukopisima. Njegov epi-

---

* Referat održan na francuskom jeziku 30. III 1972. na međunarodnom kolokviju JANUS PANNONIUS u Pečuhu u Mađarskoj o 500. obljetnici pjesnikove smrti.

¹ Samuel Teleki, *Janus Pannonius, Poemata*, pars I, *Opuscula*, pars II, Traiecti ad Rhenum 1784.

² Prvi (I 382) pripada Eneji Silviju Piccolominiju, kasnijem papi Piju II, drugi (II 13) Panonijevu učitelju Giovanniju Guarinu, a treći (II 17) prijatelju, pjesniku Porcelliju.

³ Ábel Jenő, *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*, (Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia), Budapest 1880.

⁴ Rimski broj označuje knjigu epigrama u Telekijevu izdanju, a arapski označuje redni broj epigrama.

gram I 381, upućen Eneji Silviju Piccolomini, sadržava molbu za posudbu rukopisnog primjera Marcijalovih pjesama. Na početku pjesnik moli:

*Si Bilblitani tibi sunt epigrammata vatis,
Protinus huc ad nos fac, precor, illa volent.*

(Ako imaš epigrame pjesnika iz Bilbilisa, pobrini se, molim te, da odmah dolete k meni).

U nastavku kao razlog molbi navodi tadašnje nemirno vrijeme završavajući ovim distihom:

*Tempore sollicito tragicos deponere luctus
Convenit et levibus pellere moesta iocis.*

(U nemirno vrijeme dolikuje napuštati tragičnu žalost i otklanjati tugu lakoumnim šalama.)

U Panonijevoj zbirci sačuvan je i Piccolominijev odgovor u epigramu sastavljenom u elegijskom distihu (I 382). Najprije ga obavještava da mu je poslao traženi rukopis, a zatim ga prekora (stariji je od njega gotovo 29 godina) što u tadašnjim teškim vremenima misli na igrarije. Panonije, kojega je, čini se, taj prigovor upekao, upravlja Piccolominiju nov epigram (I 383) uvjeravajući ga da će ozbiljne Marcijalove epigrame čitati po više puta, a preko lascivnih da će prelaziti (*lascivos oculo praetereunte modos*).

U epigramu koji nosi naslov *De suis epigrammatis* (I 37) naš pjesnik izrijekom potvrđuje da se tijesno pridržava Marcijala:

.....*non est,*
Festivissimus ille Martialis,
Verum simia Martialis haec est.

(Nema ovdje onoga veoma duhovitog Marcijala, nego je ovdje samo Marcijalov majmun.)

Malo je koji pjesnik izrekao tako zanosnu pohvalu pjesničkom talentu velikoga rimskog epigramatičara kao što je to učinio Panonije u epigramu *Ad Martialem* (I 241), koji obuhvaća 19 falečkih hendekasilaba. Navodimo prvih osam:

*Te, vatum optime, culte Martialis,
Ludorum pater et pater leporum,
Nugarum simul et facetiarum,
Prae cuius sale Plautus ipse verna est,
Qua possum, sequar in meis libellis.
Nec Phoebum libet aut vocare Musas,
Ut coeptis properent adesse nostris,
Unum te omnibus e deis vocamus.*

Nazivajući ga uvodno najboljim pjesnikom, tvorcem igre, šale i duhovitosti, prema kojemu sam Plaut ispada običan lakrdijaš, Panonije izjavljuje da će ga u svojoj laganoj poeziji slijediti koliko mu god bude moguće. Ne zaziva ni Apolona ni Muze da ga inspiriraju, nego samo njega uvrštavajući ga pri tome u bogove. Taj enkomijastični epigram završava pjesnik željom da, ukoliko postoji metempsihoza, Marcijalov duh prijede u njegovo tijelo.

Ne smije nas stoga iznenaditi činjenica da Panonije za svoje epigrame često uzima teme iz bogate Marcijalove riznice. To su u prvom redu oni epigrami u kojima udara na nevrijedne ljude koji oštro kritiziraju pjesnike, a sami ništa ne pišu ili na one koji bezobzirno plagiraju tuđe stihove. I njegova šala na račun nekog mogućnika u epigramu I 327 koji započinje riječima:

*Vis, tua facta canam, nec vis dare, Troile, quicquam,
Sed dicis: „Tua sic fama perennis erit“.*

(Želiš, Troile, da opjevam tvoja djela, ali ne želiš ništa dati, već govoriš: „Tako će tvoja slava biti vječna“), a završava kratko i jasno:

Haec summa est: „Vel da, Troile, vel taceo“

(Ovo je zaključak: „Ili daj, Troile, ili šutim“), doziva nam u pamet Marcijalov epigram V 36:

*Laudatus nostro quidam, Faustine, libello
Dissimulat, quasi nil debeat: imposuit.*

(Pohvalio sam, Faustine, nekoga u svojoj knjižici. On se pretvara da mi ništa ne duguje: prevario me je).

Panonijev epigram I 114 o neustrašivoj Porciji, kćeri Katona Utičkoga i ženi Brutovoj, koja je, kad joj je oduzet mač kojim se htjela ubiti, progutala žeravu i tako dokrajčila život:

*Sic ait, ardentis haurit dum Porcia prunas:
„Vos, venerande parens, care marite, sequor“*

ima svoj uzor u Marcijalovu epigramu I 42, posebno u 5. stihu:

*Dixit et ardentis avido bibit ore favillas.
(Reče i požudnim ustima proguta žeravicu).*

U Panonijevu šaljivu epigramu (I 75), u kojem pripovijeda kako mu je prijatelj Sever poslao na dar dva drozda, stihovi 4—6:

*Quot post primam habuit misella tussim
Dentes Aelia, quot Ligia crines,
Unum si tamen auferas et illis*

(Koliko je bijedna Elija imala zubi poslije prvog napadaja kašlja i koliko je Ligija imala dlaka na glavi, ali ipak pošto joj oduzmeš jednu)

mogu se shvatiti istom kad se povežu s Marcijalovim epigramom I 19 u kojem se iznosi da je Elija imala samo četiri zuba i da joj je prvi napadaj kašlja izbio dva, i s epigramom XII 7:

*Toto vertice quot gerit capillos,
Annos si tot habet Ligia, trima est.*

(Ako Ligija ima toliko godina koliko dlaka nosi ukupno na glavi, tri su joj godine).

Napadajući u epigramu *De amatore librorum veterum* (I 364) nekoga koji radije čita starije knjige nego moderne (slična je sadržaja i Marcijalov epigram V 10), Panonije mu na kraju (stihovi 14—15) želi:

*Dormiat et tecum formosa Polyxena numquam,
Verum Hecube, sed iam non anus, imo canis.*

(Nikada s tobom ne spavala ljepotica Poliksena, nego Hekuba, i to kad ne bude više ni starica, nego kuja).

Završetak zvuči kao reminiscencija Marcijalova stiha III 32, 4:

Nondum erit illa canis, nondum erit illa lapis

(Dok prva ne bude još kuja, a druga ne bude još stijena),

u kojem govori o Hekubi i Niobi.

Pod naslovom *De suis epigrammatis* (I 240) Panonije izlaže kako šaljivi sadržaj njegovih epigrama ne odgovara mrzovoljnim čitaocima. Taj se epigram podudara s Marcijalovim XI 2 u kojem opravdava saturnalijsku slobodu svojih stihova. Zacijelo nije samo slučaj što se u oba epigrama javljaju izrazi: *triste supercilium* (namrštene obrve) i *lector tetricus* (mrzovoljan čitatelj).

U epigramu *Qualem optet amicam* (I 271), gdje izjavljuje da mu je kod ljubavnice raskalašenost (*nequitia*) važnija od mladosti i ljepote, Panonije se vjerojatno poveo za Marcijalovim epigramom I 57 slična sadržaja, ali u kojem se pjesnik opredjeljuje za zlatnu sredinu:

Nec volo quod cruciat, nec volo quod satiat.

(Ve želim ni ono što muči ni ono što zasićuje.)

† Nesumnjiva je Panonijeva ovisnost o Marcijalu i onda kad se sadržajno ne podudaraju čitavi epigrami, nego samo pojedini stihovi, npr. prvi stih Panonijeva epigrama *In Petrum* (I 83):

Tu qui Fabricius foris es, sed Apicius intus

(Ti koji si izvana Fabricije, tj. poštenjak, a iznutra Apicije, tj. oblapornik)

očito podsjeća na Marcijalov stih X 73, 3:

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius uti

(Koji ne bi htio nositi Fabricije, ali bi htio Apicije).

U još većoj mjeri to vrijedi kad se podudaranje proteže na dva stiha, npr. kod Panonija *in Gasparem* I 229, 3—4 čitamo

.....*libro Persius uno*

Quam longam Marsi vicit Amazonidem!

(Koliko li je dug Marsov ep o Amazonkama nadvisio Perzije samo jednom knjigom pjesama!),

a kod Marcijala IV 29, 7—8:

Saepius in libro numeratur Persius uno

Quam levis in tota Marsus Amazonide.

(Više se cijeni jedna jedina knjiga Perzijeve nego čitava Amazonida⁸ beznačajnog Marsa).

Isto tako Panonijev epigram *Librum suum alloquitur* (I 38) ima u nekoliko stihova iste izraze kao Marcijalov epigram I 3, i to: *Argiletanae tabernae* (dućani u rimskoj četvrti Argiletumu), *sagum alte excutere* (bacati uvis s napetog pokrivača), *ronchus* (podrugivanje) i *rhinoceros* (nosorog). Očividno je da takvo podudaranje u nekim, inače dosta rijetkim, riječima i izrazima ne može biti puka slučajnost.

Kad se Marcijal pod starost vratio iz Rima u svoj zavičaj Bilbilis u Hispaniji, gdje ga je čekao miran i bezbrižan život, osjetio je da je za sobom ostavio život velegrada koji mu je davao obilno inspiracije za raznolikost epigramske poezije. U uvodnoj poslanici prijatelju Prisku ispred XII knjige epigrama sam pjesnik to ovako obrazlaže: *... illam iudiciorum subtilitatem, illud materiarum ingentium, bibliothecas, theatra, convictus, in quibus studere se voluptates non sentiunt, ad summam omnium illa, quae delicati reliquimus, desideramus quasi destituti.* (. . . za onim profinjanim ukusom, za onim duhovitim pronalaženjem građe, za knjižnicama, kazalištima, sastancima na kojima užitak ne zapaža da uči, ukratko za svim onim što sam iz zamorenosti napustio čeznem kao da mi je oteto).

Nešto slično doživio je i Panonije. Iako je nakon 11-godišnjeg boravka u Italiji došao u Ugarsku da u javnom životu zauzme važne položaje i da bude na dvoru kralja Matije Korvina, ipak je stalno osjećao nostalgiju za Italijom, odnosno za tamošnjim načinom života i tamošnjom intelektualnom sredinom. Poznato je da je većinu epigrama spjevao u mladosti, štoviše da se proćuo kao vrstan pjesnik već kao šesnaestgodišnji mladić. Doduše, on je i kasnije povremeno pjevao epigrame, ali nova sredina u koju se preselio nije bila pogodna za takvu vrstu poezije. U epigramu prijatelju Galeottu (I 35) ovako o tome govori:

Haec tibi Pannonicis epigrammata mittit ab oris

Inter Hyperboreas maximus Ister aquas

.....

*Scilicet ingenio multum locus addit et aufert,
Inter et est, sub quo sidere carmen eat.
In Latiis scripsi fortasse Latinius oris,
At nunc barbarico barbara in orbe crepo.*

(Ove ti epigrame šalje iz panonskih krajeva Dunav, najveća među sjevernim rijekama. . . Doista, okolina mnogo povećava ili umanjuje nadarenost i nije svejedno pod kojim podnebljem nastaju pjesme. U latinskoj zemlji možda sam pisao bolje latinski, a sada u barbarskom svijetu govorim barbarskim jezikom.)

Ipak je drugim epigramom ublažio taj pesimizam s ponosom ističući svoju pjesničku slavu. Naslov mu je *Laus Pannoniae* (I 61); iz njega navodimo prvi distih:

*Quod legerent omnes, quondam dabat Itala tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.*

(Nekoć je italska zemlja pružala štivo svima, a sada čita pjesme poslone iz Panonije.)

Došavši iz Italije u Ugarsku, Panonije je došao u zemlju u kojoj je vladala ratna atmosfera, nepovoljna za pjesničko stvaralaštvo. O tome govori u epigramu *Ad Philefum* (I 88):

*Tempus erat, cum me Musarum plectra tenebant,
Dulcis et Aonio potus ab amne liquor.
Munc Marti miles, non Phoebos servio vates,
Obstrepat et molli buccina rauca lyrae.*

(Bilo je vrijeme kad sam se sav posvetio pjesništvu Muza i pio slatku vodu s aonijskog izvora. Sada pak služim kao vojnik Martu, a ne kao pjesnik Febu i nježnu liru zaglušuje mukla truba.)

Činjenica je da među Panonijevim mladenačkim epigramima ima podosta erotskih epigrama s lascivnim, a ponekad i trivijalnim pojednostostima. I u tome mogao mu je uzorom biti Marcijal, koji u epigramu I 35, 10—11 otvoreno kaže:

*Lex haec carminibus data est iocosis,
Ne possint, nisi pruriant, iuvare.*

(Za vragolaste stihove vrijedi pravilo: ne mogu biti ugodni ako ne golicaju.)

Zbog toga ne treba ni u svim Panonijevim erotskim i lascivnim epigramima, bez obzira da li ih iznosi u prvom licu, tražiti njegove autobiografske podatke. Sam nas pjesnik u epigramu I 83, koji je upravljen nekom licemjeru, upozorava da se njegov život ne podudara s riječima vlastitih šaljivih epigrama;

*Tu qui Fabricius foris es, sed Apicius intus,
Parcius in nugas, quaeso, vehare meas.
Qualia verba tibi, tales, Petre, sunt mihi mores,
Quomodo tu vivis, sic ego, Petre, loquor.*

Za četiri epigrama trivijalna sadržaja u kojima govori o nekoj Uršuli (I 306, 321, 322 i 323). Panonije je imao uzor u Marcijalovu epigramu XI 21. Drastičnošću izraza posebno se ističe nekoliko lascivnih epigrama o Luciji, koju na jednome mjestu (u naslovu I 276) naziva *meretrix lasciva*.

Zanimljivo je spomenuti da je Teleki u svojem izdanju Panonijevih cjelokupnih djela samo u dva lascivna epigrama (I 141 i I 276) ime djevojke i neke drastične izraze učinio naoko nečitljivima ispisavši ih slovima koja ne daju nikakva smisla. Tako je umjesto *Lucia* napisao *Mxykb*. Međutim ako se svakom slovu u toj riječi dade vrijednost prethodnog slova u abecednom nizu (m=1, x=u, d=c, k=i, b=a), dobivamo ime *Lucia*. Istim dešifriranjem možemo pročitati sve riječi koje je Teleki u spomenuta dva epigrama ispisao nizom slova bez smisla.

Svoje izlaganje završujem tvrdnjom: za sve vrste svojih epigrama, pa tako i za erotske, lascivne, čak i trivijalne, Panonije se uvijek mogao pozivati na svog učitelja u epigramu — Marcijala.

Zagreb.

V. Gortan.

R É S U M É

V. Gortan; LES ÉPIGRAMMES DE JANUS PANNONIUS ET LE POÈTE MARTIAL

L'auteur de l'article fait ressortir l'importance des épigrammes dans l'oeuvre de Janus Pannonius non seulement par leur valeur mais aussi par leur nombre considérable. Pour modèle dans ce genre poétique Pannonius a pris le poète Martial. maître incontestable dans le domaine de l'épigramme, ce qu'il avoue lui-même. L'auteur a choisi plusieurs exemples qui prouvent cette dépendance. Même dans ses épigrammes juvéniles, dont certaines sont lascives, voire triviales, Pannonius pouvait se rapporter à son modèle romain.